

ENCHANTING WORDS AND INCANTATIONS PRACTICED AMONG LINGUISTIC AND CONFESSIONAL GROUPS IN DOBRUDJA⁵⁹

Assoc. Prof. Yordan Nikolov Kassabov, PhD

Silistra branch

University of Ruse “Angel Kanchev”

Phone: 0894405950

E-mail:

Abstract: *The present exposition offers a concise yet substantial overview of the richness of Bulgarian linguistic traditions, folklore, everyday life, and culture. It brings together examples of folk creativity and oral tradition that have been established over time as ancestral beliefs, forms of reverence, and enduring customs.*

Keywords: *incantations, folk sayings, wisdoms, blessings, prayers, riddles*

ВЪВЕДЕНИЕ

Формулирана по този начин представа във вида ѝ, по своему специфична в заданието си, не е нищо друго освен резултат от богатият опит, натрупан в битието на живота и предаден от наши предходници на нас, последователите. По своя характер и помисъл това е своеобразна магия, но от тези с най-добрите помисли, т.е. от назованите като „симпатични магии“. Известно е, че всеки един от нас жадува за добро и го търси постоянно и във всякакви форми на проявление. Когато в годините вече са натрупани житейски познания и мъдрости, те се явяват като специални жалони, осигуряващи поискване за събждане и опазване на интереса към небъдното.

В настоящата статия ще бъдат афиширани точни моменти и елементи от богатството на езика и неговата метафорична изказност. Други отделно ще получат конкретен акцент и ще поднасят изказа главоломно с твърд нюанс на разбиране и усвояване. Мислейки за вида и съдържанието на това кратко съобщение, решихме да направим паралел между групи на езикова и конфесионална основа, явяващи се като етнографски и фолклорни формации. Често пъти сме се връщали в помислите си към голяма част от техните афористични изкази, смислови приумици и обичайно правило за разбиране на нещата от живота. Става въпрос за наричания, най-вече в определени кръгове население в Североизточна България, които са приковали съзнанието ни и дефилират своите послания. Голяма част от тях се определят директно, за други това е индиректно, а в огромната даденост са иносказателни имат тълковен смисъл.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Омайни и пожелателни наричания за събждане и веселие

Преди десетилетия, занимавайки се с проучвателна дейност в средите на алевити и на подетнографската група шиковци се натъквахме на някои особености, нехарактерни за други подобни на тях групи, но при които се наблюдаваше изразен акцент на предаденото между поколенията. Особености от този род съществуват и при гребенското население, главно в диалектния изказ, но това са думи с тълковен или синонимен характер, които в другите езикови форми не се забелязват. Трудно е за човек, който не е филолог и без да познава изцяло граматическите правила, да работи по такава тема, но пък от друга страна ние ще я предадем във формата на етнографските проучвания. Ние ще оповестим в първо лице някои елементи от

⁵⁹ Докладът е представен пред секция „Езикознание, литературознание, история и философия“ на 64-тата научна конференция на Русенския университет „Ангел Кънчев“ и Съюза на учените-Русе на 17 октомври 2025 година с оригинално заглавие на български език: ПРАКТИКУВАНИ ОМАЙНИ ДУМИ И НАРИЧАНИЯ В ЕЗИКОВИ И КОНФЕСИОНАЛНИ ГРУПИ В ДОБРУДЖА.

културата на алевити/къзълбаши. За тях сме направили своите писмени изследвания назад във времето, но и сега забелязаното при тях не ни дава мира и покой и в настоящото дирене.

Важен момент при алевитите е култовото отношение към нефесите. Нефес означава „душа“, т.е. изказано на един дъх (от персийски език). Това са песенни митологични мистични балади с религиозно и философско езическо значение, а по съдържание са човешка мъдрост. Те заемат първостепенно значение и място в сбирки, обреди, семейни тържества и празници. Нефесът е главният двигател в живота и обредната система. Вариантите са с голямо разнообразие на вплетени историко-мистични и религиозни сюжети от всякаква тематика, вглъбяване в идейни помисли, отдадени в съответни възгледи, усещания, порядък и семантика. Любими са нефесите, отнасящи се до светци като Демир баба, Муса баба, Ак Язълъ баба, Софта баба и др. Това са легендарни персонажи – утраквистични, т.е. те са равнополие с български светци, където Муса е св. Симеон, Ак Язълъ – св. Атанас, Демир баба – св. Илия и т.н.

Нефесите се изучават от всички, но се изпълняват от избрани хора – обикновено жени, на които им пригласят и мъже, като и едните, и другите трябва да имат мелодични гласове. Най-ценни са мъжете, изпълняващи нефеси. Нефесът е завършен и е композиран тогава, когато се придружава с музикален съпровод. Мелодика и музика в съзвучие оказват търсеното вътрешно влияние върху съзнанието на всеки слушател и изпълнител, водейки до изпадане в екстаз и упование. Това е съчетание с точно усещане на чутото, въздействащо директно на участниците и слушателите.

Съчинителите на нефеси са в голямата си част анонимни. Те използват легендарния живот на отделни светци и така се изгражда композиционно всяка балада. Напомняме, че се изпълняват не само в тържествени сбирки и семейни тържества, но и при курбани-адак. Това са помисли в песенно-музикален аранжирмент, но с отразен конкретен повод, място и събитие. Има нефеси при всеки отделен момент. За да бъдем конкретни, представяме такъв нефес, при който е явно звученето на един стих при обожествяващ образ на светец.

...Заповядай, Всевишни, мини и поседни,
свърши си стиховете, подготвени за хората,
в тържеството си ти наш божи поклонник доведи,
защото на този свят нищо не е вечно!

Често практикуван похват в тези иносказателни изповеди са метафората, алегорията, тълкувателният изказ. Да преминем и към друга посока на бариерата словесност и да оповестим различен философски житиен помисъл:

На този свят се родих,
живях и заминах.
Като лятно цвете прецъфтах.
Какво свърших под небето
така и не разбрах.
Как се изниза животът ми...

Философските постулати са неимоверно богатство, когато съумяваш да ги градиш и спазваш, като следващия пасаж, например:

Ела, душо, да се спазарим:
нито ти мен, нито аз теб да огорча.
Заедно по отредения път на духовността да вървим –
нито ти мен, нито аз теб да огорча...

Необходимо е да отредим внимание на още един момент от наричинията при алевитите, който е паралелен с това при шиковци и други наши общности. Известно е ладуването на Всасильовден-Сурваки, също на Гергьовден и Еньовден, когато се вадят нишаните с гадателна сила. Те са

наричания за очаквано събдяване и събития в кокретната настъпваща житейска промяна в статуса на момите, свързани са и с пророчество за здраве, сполука, щастие и бъднини. Ще представим примери за нишановото наричане в следващите редове:

Песента припев отваря,
незнаещите припев към песента бягат,
елате, момичета, да изпеем припева,
за да видим аз или той отгоре ще излезе.

Която от вас изпее правилно песента и припева,
тя ще е честита тази година с мъж.

Поставя се менчето с нишаните в средата на алая (кръга) и едно момиче сяда до него. Жена поставя върху главата на момичето черна непрозраща кърпа, дават ѝ и огледало. Поемайки огледалото, през цялото време на вадене на нишаните момичето гледа в него, а със свободната ръка вади нишаните един по един, без да гледа в менчето. Подава ги на жените, които са около нея. Те са, които знаят и умеят да пеят маани, т.е. припеви. В ръце пеещите държат клонче с формата на буквата „у“. Поемат нашаните с ръка и ги закачат на клончето, след което го показват на присъстващите. Когато жена познае нишана, се обажда, че е неин. Държащата нишана жена казва маани на жената, познала белега. Наричането се изпълнява за различни адресати – за сина, дъщерята или за цялото семейство.

За мааните е характерно любовно-закачливо съдържание. Заедно с песенното наричане се изпълнява и поименно наричане с идеята да бъде щастливо и събднато във времето изказаното за добро. Този обичайно-обретен комплекс е на Гергьовден за алевитите, но е практика и при ладуването при напяването на пръстените. Различието е само в слагането на предметите и времето на организиране на обичая.

Ето няколко варианта на маани:

Певец съм отдавна, не мога да угася любовта си. Ако знаех, че ще стане така, нямаше да започна тъй прибързано.

Бях най-добра сред певците, бях скъпоценен камък, ако знаех, че ще стане така, дарбата бих си държала в джоба.

Пороят минава – пясъкът остава.

Животът е като бурна вода – бързо тече и отминава.

Озърнеш се - и си зелен лист, но погледнеш ли се - пожълтял, времето е миг – бъди на правилното и точно място“.

„От бурята се приютяваш на завет, но в живота трудностите задължително се преодоляват“!

Тези хора, създатели на подобни съждения – едновременно философски и човешки, са истински мъдреци, изповядващи същности, спазвайки правила и безусловно преследващи своя отреден от съдбата път. Смеем да кажем, че в своята реалност те са богомили „торбари“/торбалъ или още наричани „фундагиагити“ (от гр. „фунда“ – торба). „Животът е благо и се придържай към него, живее се веднъж и тогава бъди човек, струвай добрини, за да виждаш добро“. „Добрият човек и на мравката път струва“, гласи поговорка. Казват:

Не ламти за многото, гледай това, което можеш да имаш!

Най-точният кантар за човека е окото, само пръст го засища.

Човек е тленен и в тлен остава, каквото притежава то е на земята, а по пътя за отвъдното нищо не носи!.

Веселякът е духовно богат – начумереният е враг на себе си!

Който пренебрегва уважението, любовта, доброто – той пренебрегва и Всевишния.

Вярата в доброто пренасочи Адам към всевишния.

Същество – създание невярващо в божията сила е заклетник“.

Паралелите са трайни ипоказателни. Ще покажем още един важен и интересен момент от сватбената-празнично обредна система. Тук ще поднесем една оповестеност при шиковци. Подчертаваме в същото време, че поднесената информация е паралелна и при алевитите в сватбените им тържества – и при едните и другите думата за развлечение и веселие е „д ж у м б и ш“ – шеги, глумене, гатанки, иносказателност:

Да са слушати, да са уважавати! От земя да ви кипи, от небе да ви вали! Пръст да пованити, злато да стани! Да имати два момченца, два момиченца! Да остарят, да побелят като дяда Адама и баба Йова!

Това наричане е при мената на пръстените, когато се прокарва босилек през булчинския пръстен, като благословията се изрича от брата на зетя. В деня на сватбата предикатът ритуално се обогатява от самия сватбен театър – една постановка от началото до края с радост и вълнение. Започват „изиетите“ – изпитва се взаимната търпимост на двата навеки свързващи се рода. Те са един вид проверочен изпит дали ще издържи бъдещото семейство на евентуално проявени слабости. Тези глезотии (житейски изпит) са забулени в съпровод на остроумия, загадки и шеги, така че вместо да досаждат, създават атмосфера на веселие, смях и настроение, а и обогатяват самия репертоар в сценария на обряда. Зълвите от страна на булката искат на „морето пясъка“ (дъвка), „сребърен мост“ (дъска с пръснати монети), „бяла риза с бели мишки“ (ракия и локум), „чобан с овцете“ (бял царевичен кочан), „мечка от балкана хваната“ (бяла тиква), „неовършан харман“ (тава с баница), „един метър кисело мляко“ (праз), „на булката хубавото“ (белило и червило). Деверите искат: „на къщата кирпичите“ (цигари) или „готвена жаба, харман вършей“ (зелник и печена кокошка). Драмата при надлъгването допълнително повдига градус на настроението на сватбарите и превръща деня в истински празник, какъвто е! Преди да влезе зетят с кръстницата при булката, нейните зълви подканват зетювата страна: „Ади мър, де са ви петлите, ярките, да изкълват туй житиу? – Имаме имаме, сига ша додат...“ Тогава отиват да тропат, играят буен ръченик, натрисат и се провикват, а жените характерно се извикват.

Иде време отново за изиетите. Зетят не започва да яде, докато майката на булката не му поднесе пита с варена кокошка. Изиетите се правят със загадки, примерно „брадва – кокоша плешка“: „Дайте брадвата, че вратата иде тясна. Не може да се мине, да се поразшири“ или „Ох, счупих си крака, ще го превържа с кърпа“ (иска се мед, орехи, бонбони, плодове).

Алегории и искания с иширети има и от страна на кръстника: „Дайте ми кофата с катрана“ (динен мед – „маджун“), „Снемете ми слънцето или месеца“ (една прясна пчелна пита с мед), „Дайте ми айшениния учкур“ (зелник-баница), „Дайте ми оста на жерката“ (праз лук, вързан като го носят така, сякаш е оста на жерката, тежко стъпвайки от товара, „Иди се поотъркаляй у трънето, та каквото са полепи по тебя, да ми го донесеш“ (пчелен мед, както пчелата ходи от цвят на цвят да го събира), „Дайте ми кривата брадва“ (плешка к кокоши бут), „Дайте ми козя би`билянки“ (маслини), „Дайте ми червени моми“ (ябълки)... Така се продължава с шеги и глуми веселбата в сватбеното тържество, където духът на радостта завладява всички и атмосферата е празнична.

Когато зетят при алевитите отиде в дома на булката да я вземе, го вкарват в стаята и му нареждат да седне в тъгла – това е обредът „гъарюшмек“ (виждане) От дома на булката малките деца му носят котки да подковава, обувки да кърпи, просо да брои, като винаги към него се обръщат с израза „Хей! Черния циганин“. Залогът тук е, детето донесло нещо на зетя не бива да му го дава, въпреки, че се опитват да го прилъжат. Когато зетя даде пари на детето, му се връчва предмета, ако се излъже и връчи донесеното, зетят не му дарява пари. Щом се поднесе трапезата, посрещачите му викат закачливо: „Дайте на циганина голяма лъжица, той тази вечер работи най-много“; „Вижте циганина, цяла седмица бил гладен, яде като вълк“ и редица още закачки и веселия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По съдържание и изпълнение сватбеният булчин ритуал и символика при алевитите е копие на традиционната българска сватба. Както и при двете групи за тържеството се поканват шегаджий-глумари, хора, известни със своите способности да веселят и разсмяват гостите.

С това кратко оповестяване и известие в писмена форма ни най-малкото не смятаме, че сме представили в пълнота темата за заложеният цикъл от мъдрости, поучения, народна философия, положителна нагласа и позитивен смисъл в живота. Едно поле за продължителна изследователска работа с идеята да се представи в пълнота залог, акцентиран в настоящата работа.

REFERENCES

- Kasabov, Y., 1985. The Alevis/Qizilbash in Northeastern Bulgaria (A Cultural-Historical Study). Veliko Tarnovo University “St. Cyril and St. Methodius,” Dissertation (**Оригинално заглавие:** Касабов, Й., 1985. *Алевитите/къзълбаши в Североизточна България /Културно историческо изследване/*. ВТУ „Св.св. Кирил и Методи“ ДР)
- Kasabov, Y., 2004. The Kızılbaş: From Within and From Without. Sofia (**Оригинално заглавие:** Касабов, Й., 2004. *Къзълбашите отвътре и отвън*. Сс, ТИБО)
- Kasabov, Y., 2008. Ethnocultural Study of the Alevis/Qizilbash in Northeastern Bulgaria, Veliko Tarnovo, IVIS (**Оригинално заглавие:** Касабов, Й., 2008. *Етнокултурно изследване на алевитите/къзълбаши в Североизточна България*, ВТ, ИВИС)
- Kasabov, Y., 2018. The Shikovsko Population in Dobrudzha. Ss. RIT (**Оригинално заглавие:** Касабов, Й., 2018. *Шиковското население в Добруджа*. Сс. РИТ)